

İÇİNDEKİLER

1) İÇİNDEKİLER.....	1
TABLOLAR LİSTESİ.....	3
2) ÖZET.....	4
2.1. ABSTRACT.....	5
3) GİRİŞ VE AMAÇ.....	7
3.1. SES, İNSAN SESİ VE SES EĞİTİMİ.....	8
3.1.1.Ses Eğitimi Kavramına İlişkin Tanımlar.....	9
3.1.2.Ses Eğitiminin Temel, İlke ve Amaçları.....	10
3.1.3. Bireysel Ses Eğitiminin Yöntemleri.....	14
3.1.4. Ses Eğitimi Türleri.....	16
3.1.5. Ses Eğitiminin Ülkemizdeki Gelişimi.....	19
3.1.6. Ses Eğitiminin Batıdaki Gelişimi	20
3.2. HALK EZGİLERİNİN SES EĞİTİMİNDEKİ İŞLEVİ VE ÖNEMİ	21
3.3. KÜTAHYA TÜRKÜLERİNİN TÜRK HALK MÜZİĞİ İÇİNDEKİ YERİ	21
3.3.1. Kütahya Türkülerinin Genel Özellikleri.....	25
3.3.2. Kütahya Türkülerinin Ses Genişlikleri.....	26
3.3.3. Kütahya Türkülerinde Kullanılan Ses Dizileri.....	26
3.4. PROBLEM VE ALT PROBLEMLER.....	28
3.5. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	29
3.6.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	29
3.7. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI.....	30
3.8. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	30

4) YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	31
4.1. YÖNTEM.....	31
4.1.1. Araştırmanın Modeli.....	32
4.1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	32
4.1.3. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemleri	32
4.1.3.1. Odaklanmış Görüşme Yönteminin Uygulanması.....	32
4.2. BULGULAR VE YORUM.....	33
4.2.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	33
4.2.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum.....	37
5) SONUÇLAR (BULGULAR).....	39
6) TARTIŞMA (YORUM).....	39
7) KAYNAKLAR.....	41
8) EKLER.....	45
EK 1. Eserlerin Notaları.....	
EK 2. Kütahya Türküleri CD.....	
EK 3. Proje Ekibi.....	

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Uzmanların “Ses Eğitimi Derslerinizde Eğitim Materyali Olarak Kullandığınız Eserler Arasında Geleneksel Türk Müziklerimizden Seçilmiş Örneklere Yer Veriyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar.....34

Tablo 1.2. 2005 Yılında Yapılan Araştırmada, Uzmanların “Bireysel Ses Eğitimi Derslerinizde Eğitim Materyalleri Olarak Kullandığınız Eserler Arasında Geleneksel Türk Müzikleri’imizden Seçilmiş Örneklere Yer Veriyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar.....35

Tablo 1.3. Uzmanların “Ses Eğitiminde Eğitim Materyali Olarak Kullanmakta Olduğunuz, Eşlik Düzenlemeleri Yapılmış Geleneksel Türk Müziği Örnekleriyle Çağdaş Türk Bestecilerinin Özgün Yapıtlarını Nitelik, Nicelik Ve Çeşitlilik Açısından Yeterli Buluyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar.....36

Tablo 1.4. 2005 Yılında Yapılan Araştırmada, Uzmanların “Bireysel Ses Eğitiminde Eğitim Materyali Olarak Kullanmakta Olduğunuz, Eşlik Düzenlemeleri Yapılmış, Geleneksel Türk Müziği Örnekleriyle Çağdaş Türk Bestecileri’nin Özgün Yapıtlarını, Ses Eğitimi Derslerinde Hedeflenen Davranışları Gerçekleştirmede, Nitelik, Nicelik ve Çeşitlilik Bakımından Yeterli Buluyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar.....37

Tablo 2.1. Uzmanların, “Kütahya Türküleri Arasından Seçilmiş, Eşlik Düzenlemeleri Yapılmış ve Alanın Uzmanları Tarafından Seslendirilmiş Bu Türkülerin, Eğitim Materyali Olarak Ulusal Kültürümüzün Geliştirilip Gelecek Kuşaklara Aktarılması Yolunda Uygun Olduğunu Düşünüyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar.....38

Tablo 2.2. Uzmanların, “Örnekleme Oluşturan ve İncelemenize Sunulan Bu Türküleri Ve CD’yi Ses Eğitimi Derslerinde Eğitim Materyali Olarak Repertuara Almayı Uygun Buluyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar.....39

2) ÖZET

Türk halk müziği, binlerce yıllık bir birikimin kuşaklar boyunca taşınması sonucunda günümüze ulaşmış, kendine has özellikleri ve karakteri olan bir müzik türüdür. Sadece diğer ulusların ürettiklerinden çok farklı bir yapı sergilemekle kalmaz, yöre yöre, şehir şehir gösterdiği farklılıklarla üretildiği bölgenin kimliğini ve kültürel yapısını da ortaya koyar.

Kütahya türküleri, kendine özgü, geniş aralıklı, ustalık isteyen yapısıyla bütün türküler arasında daha bir farklı yere sahiptir ve gerek ezgisel yapısındaki gerekse sözel yapısındaki sanatsal nitelikleriyle pek çok sanatçının üzerinde durduğu ve seslendirilmesi konusunda titizlik gösterdiği türkülerdir.

Bu çalışmada akademik müzik ve geleneksel Türk Halk Müziği etkileşimi üzerinde durulmakta, bu etkileşim ve sonucunda geleneksel Türk halk müziğinin eğitimde kullanılması yer edinmesi uzman görüşleriyle anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu gün gelinen noktada, Türk toplumunun uzun bir süredir etkileşim içerisinde bulunduğu çok sesli müzikler, toplumca daha kabul edilebilir bir noktaya gelmiştir. İletişim araçlarının geliştiği ve bu gelişimin hemen her bireyin yaşamına yoğun bir şekilde girdiği günümüzde, toplumun müzik beğenisinde kuşaktan kuşağa bir değişim yaşanmakta ve kültürel birikimize ait ürünlerin bu kuşaklarca söylenir ve dinlenir olması yolunda yapılacak çalışmalar, korunup otantik halleriyle saklanması kadar önemli hale gelmiştir. Bu görüş doğrultusunda Türk halk müziğinin önemli örneklerini oluşturduğu düşünülen Kütahya türküleri hem otantik haliyle hem de piyano eşlikli haliyle seslendirilerek ses eğitiminde bir materyal olarak kullanılıp kullanılmayacağı araştırılmaya çalışılmıştır. Böylece uzmanların geleneksel müziklerinin çok sesli ve farklı çalgılarla seslendirilmesine olan bakış açılarının nasıl olduğu anlaşılacak istenmiş ve değerlendirmeleri alınmıştır. Bu amaçla; 10 Kütahya türküsü önce geleneksel ve tekseli yapılarıyla, sonrasında ise tampere sisteme uyarlanmış ve piyano eşlikli yapılarıyla ses eğitimi veren uzmanlara dinletilerek, yapılandırılmış görüşmeler yoluyla düşünceleri öğrenilmiştir.

Projenin, Kütahya türkülerinin ses eğitiminde kullanılabilirliğini tartışması ve gerek batı müziği eğitimi veren gerekse Türk halk müziği alanında ses eğitimi veren

uzmanların görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi sağlanmıştır. Projenin Türk kültürüne katkı sağlaması, kültürümüzün ürünlerinin ses eğitimi alanında kullanılmasını arttırması, ses eğitimi alanında halk türkülerinin daha fazla yer almasını teşvik etmesi umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kütahya Türküleri, Çokseslilik.

2.1 ABSTRACT

Turkish folk music is a kind of music which has been reached today as a result of transportation for generations with accumulation of thousands of years and it has unique features and character. Not only exhibits a structure very different from what other nations produce, but also reveals the differences produced by the region's identity, region to region, city to city. Kütahya songs have a different place with unique, widely spaced and tricky structure among all songs. Artistic qualities in both verbal and melodic structure are which many artists to care and scrutiny for performing. In this study it is focused on interaction between academic music and traditional Turkish folk music. And it has been analysed by expert opinion, as a result of this interaction and the use of traditional Turkish folk music in education. Today, polyphonic music which Turkish society have interaction for a long time has become more acceptable. Today, the development of communication tools and enter almost every individual's life, in music appreciation of society is experiencing a change from generation to generation. And it has become important that conservation the studies which have done for performing the products of our cultural heritage. It is researched that if Kütahya songs which are the important examples of Turkish folk music can be used as material in vocal education both in its authentic state as well as piano accompaniment. So that the assessments of experts were taken and tried to understand their perspectives on performing the traditional music with polyphonic and different kind of instruments. With this aim first; it has got experts to listen 10 Kütahya songs with their traditional and monophonic structure, then; their structure adapted to tempered system with piano accompaniment. Project was evaluated that if Kütahya songs can be used in vocal education and in accordance

with the opinion of experts who are the educators in vocal education of Turkish folk music branch. It is hoped this project to contribute to Turkish culture, to increase using products of our culture in vocal education, to encourage to take part folk songs in the branch of vocal education.

Key Words: Kütahya Songs, Polyphony.

3) GİRİŞ VE AMAÇ

Bireysel ses eğitimi, insan sesinin bireye özgü oluşunun bir gereği olarak, kişiden kişiye farklılıklar gösterebilen bir alandır. Bu nedenle kullanılacak materyallerin son derece zengin bir içeriğinin olması verilecek eğitimde farklılıklardan kaynaklanan sorunların aşılmasını kolaylaştırmaktadır.

Kütahya türküleri, sanatsal açıdan oldukça nitelikli olduğu bilinen ve çeşitli çalışmalarla da ses eğitimi açısından kullanılabilirliği kuşku götürmez öğelerdir. Türkülerin eğitim materyali olarak kullanımı yeni bir uygulama değildir. Bununla birlikte Türk halk müziğinin seçkin örneklerinin yeterince ses eğitimi materyali olarak kullanıldığını da söylemek son derece güçtür. Bir toplumun kendi kültürel ürünlerinin kendi söyleme üslubunu oluşturmada daha etkili olacağı bilinmektedir. Bu nedenle ses eğitiminde kendi sanat ürünlerinden yola çıkan bir yaklaşımın tercih edilmesi daha doğru ve pek çok eğitimcinin tercih ettiği bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ses eğitimi, ülkemizde mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda yer alan bir derstir ve bu derslerde kullanılan materyaller verilen ses eğitiminin amaçları doğrultusunda oluşturulmaktadır. Amaca göre belirlenen içerik ve yöntemler ses eğitiminin niteliğini de etkileyebilmektedir. “Halkımızın, çok sesli müzik kültürünü benimseyebilmesi ile evrensel müzikte yerimizi alabilmemiz, kökü ulusal kaynaklara dayanan üstün nitelikli yapıtlarımızın varlığına; onların (diğer müziklerle birlikte) bilinçli ellerde geniş kitlelere sürekli olarak sunulmasına; bunların gereklerinin yerine getirilmesine bağlıdır” (Sun, 1969: 6).¹

Bu gereklilik doğrultusunda bireysel ses eğitiminde de ulusal kaynaklarımızın kullanımının artırılması yerinde olacaktır. İnsanın en değerli çalgısı olan sesinin eğitiminde, içinde yaşayarak öğrendiği kültürüne ait örnekler daha kolay sonuç alınmasını sağlayacaktır.

“Değişik ulusların ses eğitiminin uygulama alanı olarak kullanılan gereçlerine göz atıldığında, bu gereçlerin büyük bir bölümünün, uygulandığı toplumun malı olan halk şarkılarından ve bestecilerin çeşitli şarkılarından oluştuğunu ve yapılan eğitime hizmet edecek biçimde, seçilerek düzenlendiğini ve sıralandığını görüyoruz” (Egüz, 1978: 4).²

Ülkemizdeki uygulamalara baktığımızda, ulusal müziklerimize ait örneklerin kullanımının yeterli olmadığı, hatta bazı uzmanların türkülerin kullanımına karşı oldukları bile görülebilir. Türkülerin seslendirim üslubunun geliştirilmesi ancak bu işin uzmanlarınca en iyi şekilde gerçekleştirileceğinden, türkülerin ses eğitiminde daha fazla yer bulmalarının gerekli olduğu düşünülmektedir.

3.1. SES, İNSAN SESİ VE SES EĞİTİMİ

“Ses, kulağın ilemesiyle beyni uyarıcı etkiyi sağlayan fiziksel bir olaydır. Sesin var olabilmesi için bu etkiyi yaratan bir kaynak, uyarıcı etkinin kulağa kadar gelmesini sağlayan ortam ve ayrıca bu etkiyi saptayacak kulak ve beynin bulunması gerekir. Bunlardan birinin yokluğu durumunda ses de yoktur. Ses ancak bu üç öge sayesinde var olabilir. Genellikle kulağımızı uyaran ve bu yolla beynimizde duyumlara yol açan etkilerin bir ses oluşturduğundan söz ederiz. Buna göre, bir sesin var olabilmesi için, çalışır durumda bir kulak ve beynin (yani bir alıcı sistemin) bulunması, onları uyarabilecek nitelikteki etkenlerin bir yerlerde (ses kaynağı) oluşması ve bu etkenlerin oluştuğu yerden kulağa kadar, kulağı uyarıma yetecek bir şiddette iletilmesi (iletici ortam) gerekir” (Zeren, 1995: 2,11).³

En eski müzik aleti insanın ses oluşturma sistemidir” (Zeren, 1995: 240). Ses çıkarma sistemimizin dört bölümden oluştuğu kaydedilmektedir: 1. Aktivatör, jeneratör diyebileceğimiz solunum sistemi, 2. Vibratuar sistem, larenks, 3. Rezonatör sistem, supraglottik havalı boşluklar (Şenocak, 1983: 417).⁴ 4. Dil, diş, damak ve dudaklardan oluşan artikülasyon sistemi. İnsan sesi, akciğerlerden gelen havanın, larenks içerisinde ses tellerini titreştirmesiyle oluşmaktadır. Oluşan bu ilk ses, farenks, ağız ve sinüs boşluklarında tını kazanmakta, dil, diş, damak ve dudaklar oluşan sesin anlam kazanmasını sağlamaktadır (Şenocak, 1983: 419).

İnsanın, sesleri fark edip, kullanmaya başladığı günden beri kendi sesi en önemli ses üretme aracı olmuştur. Günün her saatinde, anlam kazandırılmış pek çok sesin yardımına ihtiyaç duyan insan, duygularını, düşüncelerini, söylemek istediği her şeyi sesiyle dile getirmektedir. İnsanların kültürel zenginliği arttıkça, düşünce yapısı derinleştikçe dili de zenginleşmekte, sesiyle olan ilişkisi daha da artmaktadır.

Konuşmak ve müzik yapmak gibi iki önemli işleve sahip olan insan sesi, dilin anlatım gücünün de etkisiyle diğer müzik araçlarının yanında en değerli olma vasfını hiç yitirmemiştir.

“İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını anlatmak için kullandıkları her türlü işaret ve özellikle ses işaretleri dizgesi” (T.D.K.Sözlük, 1969: 202) s olan dil, kültürün en önemli öğelerinden biridir. Kültürün bir diğer önemli öğesi olan müzik, dilin anlatım gücünün yardımıyla etkisini arttırmakta, toplumların daha geniş kesimlerine hitap etmektedir.

3.1.1. Ses Eğitimi Kavramına İlişkin Tanımlar

Ses eğitimiyle ilgili çalışmalar uzun yıllar usta çırak ilişkisi ile öğretmenden öğrenciye aktarılan bir eğitim yöntemiyle yürütülmüştür. Özellikle son yıllarda yapılan araştırmaların akademik açıdan ses eğitimi sürecine katkıda bulunduğu görülmektedir. Ses eğitimi tanımlarının ve kavramlarının araştırmalar sonucu bilimsel temellere dayandırılması, bu alanla ilgili öğretim programı hedeflerinin ve ders içeriklerinin, gerçekçi bir yaklaşımla ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır.

Kendisiyle yapılan doğrudan görüşmede Çevik ses eğitimi; “bireyin anatomik ve fizyolojik yapı özelliklerine uygun olarak sesini, sanatsal ve eğitsel amaçlar doğrultusunda belirli bir teknik ve müziksel duyarlılıkla doğru, güzel ve etkili kullanabilmesi için gerekli davranışları kazandırma süreci” olarak tanımlamakta ve “bu sürecin bireye göre programlanabileceği gibi topluluğa yönelik olarak da düzenlenebileceğini” belirtmektedir.

Töreyin (1998: 13), 6 “Türkiye Türkçe’si Dil Bilgisi Yapısının Şan Eğitimi Amaç, İlke ve Teknikleri Açısından İncelenmesi” konulu tezinde, ses eğitimi, şan eğitimi ve şarkı söyleme eğitimi kavramlarını ayrı, ayrı ele almış, üç kavramın birbiriyle ilişkili ve birbiriyle iç içe olmakla birlikte, aralarında farklılıkların da bulunduğunu ileri sürmüştür. Töreyin’e göre, “ses eğitimi; bireylere sesini konuşurken ve şarkı söylerken, anatomik ve fizyolojik yapısına uygun olarak

kullanabilmesi için gereken davranışların kazandırıldığı, önceden saptanmış ilke ve yöntemlerle, planlanan hedeflere yönelik olarak uygulanan, planlı-programlı bir etkileşim sürecidir”

Sadece ses eğitimi kavramını tanımlamamış, şarkı söyleme eğitimini de; ses eğitimi içinde, şarkının tür ve müzik özelliklerine uygun olarak doğru, güzel ve etkili biçimde söylemeye ilişkin davranışların kazandırıldığı, şarkı öğretimini de kapsayan bir ses eğitimi” olarak nitelendirmiştir. Şan eğitimi ise; “ses eğitiminin içinde, şarkı söyleme eğitimine dayanan, özellikle mesleki müzik eğitimi kapsamında ve şarkı söyleme eğitimiyle kazandırılmış olan temel davranışların üzerinde oluşturulan, ileri teknikle ve artistik düzeyde şarkı söyleyebilmeyi ve sese dayanıklılık kazandırmayı amaçlayan mesleksel bir ses eğitimi” olarak adlandırmıştır (Töreyin, 1998: 13). Böylece Töreyin’in ses eğitiminin kavramlarını ayırma yoluna gittiği görülmektedir.

Köse’ye göre; bireye, sesinin sağlığı, korunması ve doğru-güzel-etkili kullanılmasına yönelik davranışların, belli hedefler doğrultusunda kazandırılması süreci olarak da ifade edilebilen bu eğitim, kuramsal temelleri ve etkili deneysel uygulamaları kapsamaktadır (Helvacı, 2003: 124).⁷

Davran’a göre ses eğitimi; diğer eğitim dalları içinde ayrıcalığı olan bir eğitimidir. Bazı ayrıntılar dışında somut olan bir yanı yok gibidir. Bir öğrenciye uygulandığında iyi sonuç veren bir yöntem, bir başka öğrencide aynı sonucu vermeyebilir. Bu durum bazı öğrencilerde aşırı telaşa ve umutsuzluğa, bazılarında ise ruhsal bozukluklara neden olabilir (Helvacı, 2003: 124). Davran’a göre şarkı söyleme sanatı; “vücudumuzdaki şarkı söyleme işiyle ilgili tüm kasları denetim altına alıp, bu kasları gerektiği gibi kullanarak insan vücudunun ve ruhunun gizlerine ulaşmayı başarma eylemdir” (1997: 44).⁸

Ses eğitiminin tanımı konusunda birçok uzman benzer yanları olan pek çok tanım yapmıştır. Göğüş ise, ses eğitimini, bireysel çalışmalar yoluyla insan sesinin kullanılmasına ilişkin bilgileri kapsayan, dilimizin özelliklerine uygun şarkı söyleme ve müzik öğretmenliği mesleğinin gerektirdiği bilgi ve becerileri kapsayan uygulamalı bir eğitim olarak tanımlamıştır (Göğüş, 1994, 13).⁹

3.1.2. Ses Eğitiminin Temel İlke ve Amaçları

İlke: Temel düşünce, temel kanı, umde, prensip, her türlü tartışmanın dışında sayılan öncül, davranış kuralları (T.D.K., 1969: 368).

Bu tanım ışığında bireysel ses eğitiminin genel ilkeleri bazı uzmanlarca aşağıda sıralanan maddeler çerçevesinde belirlenmeye çalışılmıştır.

Töreyin şan eğitiminin ilkeleri başlığı altında şu maddeleri sıralamaktadır;

“Düzenli bir solunumla, gırtlak altı (Subglottik) basınç çok iyi ayarlanmalıdır,

Doğal ses oluşumuna aykırı olmamalıdır,

Ses bölgeleri (registerler) iyi tanınmalı, yerine göre ve uygun olarak kullanılmalıdır,

Ses, anatomik yapı özelliklerinin dışındaki tonlarda zorlanmamalıdır,

Konuşur gibi şarkı söylenmelidir,

Müziğin gerekleri yerine getirilmelidir,

Şan eğitiminin (temelden en ileri düzeye kadar) her aşamasında eğitimcilik ve öğretmenlik mesleğinin gereklerine uygun davranılmalıdır” (Töreyin, 1998: 16).

Töreyin şan eğitiminin genel amacını, ilgili olduğu bilim dallarının gerekleri doğrultusunda, bireyin, konuşurken ve şarkı söylerken sesini, anatomik ve fizyolojik yapısına en uygun olarak doğru ve etkili bir biçimde kullanabilmesini, konuştuğu dilin ses bilim (fonetik) özelliklerine uygun olan artikülasyon ve diksiyon alışkanlığını kazanabilmesini sağlamaktır (Töreyin, 1998: 17) biçiminde açıklamıştır.

Çevik’e göre (1999: 63) ¹⁰ ; Ses eğitimi, bireyin tek başına veya topluluk içinde, sesini, doğru, güzel ve etkili bir şekilde kullanarak müziksel çevresi ile sağlıklı ilişkiler kurmasını, hem yorumlayıcı, hem dinleyici olarak müziğe bilinçli bir şekilde katılmasını ve ona müzik alanında kültürel bir kimlik kazandırmayı amaçlamaktadır. Sadece soyut bir yaklaşımla, duyumlara bağlı olarak örneklendirme yansılama yöntemiyle değil, aynı zamanda ses organlarının fizyolojisi ve işlevlerine ilişkin konularda bilgilendirme ile de pekiştirilerek, genel amaçlar doğrultusunda yapılmalıdır.” Odaklanmış görüşme tekniğine uygun olarak yöneltilen sorulara

verdiği yanıtlarda Çevik; doğruluk, güzellik ve etkililik kavramlarına ilişkin olarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Doğruluk kavramı; bireyin anatomik ve fizyolojik yapı özelliklerine, kullanılan dilin ses, söyleyiş ve cümle yapısını belirleyen kurallarına uygun olarak doğru bir entonasyonla ses üretmeyi,

Güzellik kavramı; sesin doğru kullanıma bağlı olarak, gürlük, genişlik, tını özellikleri ve müziksel dinamikleri ile hoşya giden, beğeni toplayan, estetik açıdan ölçülebilir –değerlendirilebilir davranışlar sergilemeyi,

Etkililik kavramı; sesin doğru ve güzel kullanımına dayalı olarak gerçekleştirilen yorumla, dinleyiciler üzerinde heyecan, coşku, hayranlık, sükunet vb. gibi güçlü duygular yaratmayı ifade etmektedir” açıklamasını yapmıştır.

Biol (1997: 12) 11, a) solunum ve gevşeme, b) sesin üretimi ve yayılımı, c) dil ve konuşma konularının, bilimsel temellere dayanan çağdaş ses eğitiminin temel ilkelerinden olduklarını belirtmiştir.

Koçak, ses egzersizleri yapılırken aşağıdaki noktalara dikkat etmek gerektiğini, ancak bu şekilde sağlıklı ses eğitiminin sonuçlarının elde edilebileceğini kaydetmektedir.

- “1. Doğru ve düzgün diyafram nefesi alınmalı,
2. Nefesin yeterince hava içermesine, gırtlığın açık tutulmasına özen gösterilmeli, nefes kontrolü gırtlakla değil, diyaframla yapılmalı,
3. Çene, doğal bir şekilde aşağı çekilmeli,
4. Çene aşağı çekilirken, yumuşak damağın (damağın arka kısmı) yükseltilmesine dikkat edilmeli,
5. Dudaklar ve dil doğru kullanılmalı. Dilin ucu alt dişlere düzgün bir şekilde dokunmalı. Dil kaldırılmamalı,
6. Nefesi diyaframa, sesi ise göğüs ortasında bir yer olarak düşünülen bir temele oturtmalı. Ses asla bu temelden koparılmamalı.
7. Egzersizlerde sesi, yukarı çıkarken başlangıç noktasına, aşağı inerken de en üst notaya dayandırmalı.

8. Egzersizler, rahat bir pozisyonda yapılmalı.

9. Egzersiz sırasında sesi, inebileceği en alt tondan, çıkabileceği en üst tona kadar rengini, tınısını ve gücünü koruyabilmeli.

10. Şan öğrencisinin gerçek ses tonu belli oluncaya kadar, güç egzersizlerden kaçınılmalı” (Koçak, 1998: 44) ¹².

Göğüş, ses eğitiminde temel amacın, farklı registerlerin birbirine pürüzsüz bir şekilde ve tını kalitesinden bir şey yitirilmesine sebep olmadan bu farklı bölgeleri birleştirmek olarak açıklamıştır (Göğüş, 1994: 88).

Merrill, (2002: 50-55) ¹³ “Successful Singing for All in the Elementary Grades” adlı makalesinde ses tekniklerini, doğru ses üretim tekniği, doğru nefes alma tekniği, doğru duruş, ağız, dil, diş ve çeneyi doğru kullanma teknikleriyle anlatmıştır.

Marafioti “Caruso’s Metod of Voice Production” adlı kitabında ses üretiminin temel prensiplerini yedi bölümde ele almaktadır. Oldukça ayrıntılı olarak ele aldığı bu prensiplere kısaca değinecek olursak, ses tellerinin sadece ilk ham sesi ürettiğini, sesin konuşma olduğunu, üretilen sesin ağızda biçimlendirildiğini, ses telleriyle biçimlendirilmediğini (1981: 69) ¹⁴, gırtlakta oluşan sesin ağza her hangi bir müdahale olmaksızın geçmesinin ses üretiminde en önemli unsur olduğunu (1981: 75), nefes almanın ses üretiminde vazgeçilmez bir faktör olmakla birlikte, zannedildiği gibi sesi geliştiren önemli bir güç olmadığı, aksine şarkı söyleme işlevinin nefes alma gereçlerini geliştirdiğini (1981: 86), rezonansın sesin hacmini, kalitesini ve şiddetini artırmaya yarayan önemli bir faktör olduğunu (1981: 100), konuşma ve şarkı söylemenin aynı fizyolojik mekanizma ile üretilen benzer işlevler ve aynı vokal olgular olduğunu, konuşma sesinin şarkı söyleme sesinin önemli bir unsuru gibi işlev gördüğünü ve gerçek desteğini oluşturduğunu, bu yüzden hiçbir doğru şarkı söylemenin doğru bir şekilde üretilen konuşma sesi olmaksızın var olamayacağını (1981: 115) ve doğru üretildiğinde şarkı sesinde registerlerin olmadığını, bütün ses genişliğinin sadece tek bir registerden oluştuğunu belirtmektedir (1981: 136).

3.1.3. Bireysel Ses Eğitiminin Yöntemleri

Yöntem: “Bir amaca ulaşmak için tutulan düzenli yol” (T.D.K., 1969: 811).

Teknik: “Bir öğretme yöntemini uygulamaya koyma biçimi” (Demirel, 1993: 91).¹⁵ “Bir sanat, bir bilim ve bir meslek dalında kullanılan yöntemlerin hepsi” (T.D.K. 1969: 721).

Bilimsel yöntem, “olgusal nitelikli problem çözmenin, bilim üretmenin bilinen ve belli süreçleri olan, en güvenilir yolu olarak kabul edilir” (Karasar, 1999: 12).¹⁶

Marafioti (1922) ve Archaubaud (1936)’ya göre, şan eğitiminde yöntemler, “temelde aynı öge, ilke ve amaçlara yönelik olarak ortak özellikler taşıırken, değişik ülkelerin dil ve müzik özelliklerine bağlı olarak farklılıklar göstermekte ve ekol, tarz veya stil gibi adlar almaktadırlar. Örn. İtalyan ekolü denilen şan eğitimi tekniği, İngiltere’de dil ve müzik özellikleri dikkate alınarak farklı, Fransa’da farklı olarak uygulanmakta ve İngiliz stili, Fransız ekolü diye adlandırılmaktadır (Akt: Töreyn, 1998: 18).

M. Marchesi, “Sık sık Fransız, Alman, Rus, İtalyan okul ve stillerinden (biçem) söz edilmektedir. Ben, üç ülkenin merkezlerinde senelerce yaşamış biri olarak güvenle söyleyebilirim ki, her ulusun kendine özgü popüler ve yöresel karakterlerini taşıyan ulusal şarkıları dışında, bütün dünyada sadece iki okul vardır.En iyi sonuçların elde edildiği “iyi” ve tersinin söz konusu olduğu “kötü”. Aynı şey stil için de söylenebilir. Öyleyse, Fransız, Alman, Rus, İtalyan okullarından veya stillerinden konu etmek yanlışır” (Akt: Davran,1997: 60).

Giovanni Martinelli şarkı söyleme sanatı üzerine yapılan bir söyleşide; “Ses terbiyesi için yol tek değildir, hatta aynı kategoriye giren sesler için bile... Hayatlarını insan sesinin eğitilmesi üzerine adanmış eski ve büyük ustalar tarafından konulan ve sıkı takip edilmesi gereken bazı temel kuralları bulunmaktadır... Registerlerin (ses uzamlarının) ayrılması sorunu hiçbir kesiksiz, pürüz belli olamayacak şekilde halledilmelidir. Bu ana kurallardan biridir. Bu kuralları eksiksiz olarak uygulamakla birlikte, her sesin kusursuz olarak eğitilebilmesi için her bir sesin

doğasına ve niteliğine göre ayrı ayrı özen gösterilmeli ve her öğrenciyle ayrı ayrı uğraşılmalıdır” (Akt: Davran, 1997: 200).

Bireysel ses eğitiminde eğitim yöntemleri aslında yeterince incelenmiş olmaktan uzaktır. Uzmanların yol, yöntem farklılığı olmadığı görüşleri, ülkelerin dil özellikleri dikkate alınarak yapılmaktadır. Bu noktada yöntem kavramının eğitim yöntemleri olarak değil de söyleyiş seslendirilme yöntemleri olarak algılandığı izlenimi oluşmaktadır. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında Marchesi'nin iyi ve kötü sözcükleriyle tanımladığı iki ekolün olması doğaldır. Ekol-okul sözcüğü anlam olarak, “bir bilim veya sanat kolunda özel ve belirgin tarz, çığır, öğretisi” tanımlamasıyla açıklanmıştır (T.D.K., 1969: 567). Tanımdan anlaşılacağı üzere ekol sözcüğü yöntem kavramıyla “Bir amaca ulaşmak için tutulan düzenli yol” (T.D.K., 1969: 811) belirgin farklılıklar içermektedir. Yöntem kavramı eğitim açısından ele alındığında, ses eğitiminin verilmesi sırasında, ses eğitimiyle ilgili kavramların, davranışların ve tekniklerin öğretiliş, uygulayış ve öğrenci yaşamında istendik değişikliklerin oluşturulmuş yolları anlaşılmalıdır. Daha açık bir anlatımla, nefes kavramının öğrenciye öğretilmesinde izlenmesi gereken çeşitli yollar vardır. Örneğin; bir uzman ilk derste nefes alma tekniklerini, hangi nefes tekniğinin kullanılması gerektiğini aktarırken, bir başka ses eğitimi uzmanı ilk derste nefes tekniğini anlatmanın zararlı olduğu düşüncesindedir ve nefes alma tekniğini ses alıştırmaları sırasında vermeyi uygun bulabilir. Bu örnekte, nefesin nasıl alınacağına ilişkin bilgiler teknik öğeleri, kaç tür nefes alma yolunun olduğu ise yöntemleri anlatmaktadır.

Bireysel ses eğitimiyle ilgili yöntemler, bireysel ses eğitiminin kapsamının incelenmesiyle oluşturulabilir. Burada unutulmaması gereken, bir alana ilişkin kavramların süreç içerisinde ve birçok uzman görüşleriyle ortaya konulup geliştirilecek olmasıdır.

Bu yöntemleri, bazı uzmanlar bireysel ses eğitiminin soyut yapısıyla ters düşer nitelikte bulabilir. Ancak unutulmamalıdır ki, “kuramlar, belli olguları, olgusal öğeleri ve olgusal ilişkileri, olgusal işleyiş ve işlemleri tanımlayan, betimleyen, derleyip toplayan-düzenleyen, açıklayan/yorumlayan, belirleyen ve yordayan kavramsal bir sistemdir” (Uçan, 1997: 152) ¹⁷ ve bu yolla bilim ya da sanat dalı

sağlam bir yapıya kavuşturularak gelişmesi sağlanır. Bireysel ses eğitiminin genel yapısından kaynaklanan, ilkelerin yazılı kurallarca tespiti yerine hoca öğrenci ilişkisiyle gelecek kuşaklara aktarılması da daha sağlam bir zemine oturabilir. Bununla birlikte, her sesin farklı bir kişilik taşıması ve bireysel oluşu, her öğrencide farklı bir yöntemin geliştirilmesini ve ses eğitimcilerinin çok fazla yaratıcı olmasını gerekli kılmaktadır.

3.1.4. Ses Eğitimi Türleri

Egüz; ses eğitimini ikiye ayırmaktadır. Bunlardan ilkinin, seslerin tek, tek eğitilmesi olan solo ses eğitimi, ikincisinin ise seslerin bir arada, toplu bir biçimde eğitilmesi olan toplu ses eğitimi olduğunu belirtmiştir. Solo ses eğitiminin, ses materyali doğuştan değerli, müzikal, diğer yönleriyle eğitime elverişli kişilere uygulandığını, uzun süren bir eğitimin sonucunda ise bu kişilerin solist olduklarını anlatmaktadır. “Genel anlamda solist, tek çalgı, çalgı toplulukları, ya da ses toplulukları eşliğinde, tek ses için yazılmış yapıtları ya da yapıtların içindeki solo partileri yorumlar. Toplu ses eğitiminin genel amacı, bir topluluğa uygulanan bireysel ve grup çalışmalarıyla, o toplulukta, birlikte şarkı söylemeye elverişli, o ülkede konuşulan ana dilin özelliklerini içeren, yumuşak, etkili ve kaynaşabilen bir tek sesin elde edilmesidir” der (Egüz, 1980: 2).¹⁸

Töreyin (1998: 10), ses eğitimi kavramının, bireylere konuşma ve / veya şarkı söylemede seslerini doğru, etkili ve güzel kullanabilmeleri için gereken davranışların kazandırıldığı bir eğitim olduğunu ve içinde konuşma, şarkı söyleme, şan ve toplu ses eğitimi gibi alt ses eğitimi basamaklarını barındırdığını belirtmektedir.

Egüz, çeşitli ülkelerde, bireysel ses eğitiminin uygulama alanı olarak kullanılan ortak gereçler yanında, o ülkelerin özelliklerini içeren ve yapılan ses eğitiminin amaçlarını gerçekleştirecek olan gereçlerin de görüldüğünü, uygulandığı toplumun malı olan halk şarkılarından ve bestecilerin çeşitli şarkılarından oluştuğunu ve yapılan eğitime hizmet edecek biçimde, seçilerek düzenlendiğini ve sıralandığını aktarmaktadır.

“Ülkemizde bugüne değin, sanatçı ve eğitimci yetiştiren kurumlarda, bireysel ses eğitimi uygulaması için, genellikle diğer ülkelerde kullanılan ortak gereçlerin ele alınıp, yapılan eğitimin amaçları ne olursa olsun bu tür gereçlerin kullanıldığına tanık oluyoruz” (Egüz, 1978: 4) diyen Egüz, Ankara Devlet konservatuarı ile kuruluşundan hemen sonra öğrenime başlayan Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümünün, müfredat programlarının, incelendiğinde, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümünün Şan (Ses eğitimi) müfredat programlarının Ankara Devlet Konservatuarı Şan bölümü müfredat programlarının bir parçası olduğu ve bu çalışmaların her iki kurumda da aynı paralelde yürütüldüğünü, oysa Devlet Konservatuarını bitirip ses sanatçısı olan kişilerin, sanat yapıtlarını yorumlayacaklarını, müzik öğretmeni olacakların ise, eğitim alanında çaba göstererek, halk, sanat ve sanatçı arasında görevini sürdüreceklerini belirtmektedir (Egüz, 1978: 4).

Bu sözleriyle Egüz, bir sanatçı ile bir müzik öğretmenin yetiştirmeleri arasında ana amaç bakımından bir farklılık bulunduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle, müzik öğretmenin eğitimi sırasında teknik açıdan olduğu kadar teknik uygulamaların yapılacağı gereçler açısından da farklı düşünülmesinin ve farklı uygulamaların yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Müzik öğretmeni olarak atanacağı ve müzik öğretmenliği görevini sürdürmesi beklenen bireylerin bu yönde eğitim almaları gereklidir. Kullanmayacağı, öğrenmesinde hiçbir fayda olmayacak ya da yıllar içerisinde unutulacak ve hatta yapılan eğitimin ardından kullanmadığı bilgileri yüzünden hayal kırıklığı yaşatacak bir eğitim vermek hem maddi hem manevi kayıpların oluşmasına sebep olacaktır. Bundan müzik öğretmenlerinin bireysel ses eğitimini çok yüzeysel, bir yıllık bir eğitimle almalarının yeterli olacağı anlaşılmamalıdır. Söz konusu olan, eğitim sürecinde kullanılan gereçlerin, öğretmen adaylarının meslek yaşantılarında karşılaşacakları, öğretmenliğe hazırlayıcı türden olması gerekliliğidir. Bu nedenle müzik eğitimi anabilim dallarından müzik öğretmeni olarak yetişecek adayların, meslek yaşamları boyunca en büyük dayanakları olan sesleri için, son derece sağlıklı bir tekniğe, çok iyi bir diksiyona ve çok kullanışlı bir ses eğitim ve seslendirme repertuarına sahip olmaları gereklidir. Bu da ancak Egüz’ün belirttiği gibi ulusal

şarkı ve türkülerinden özenle seçilip, iyi ve kullanışlı bir şekilde düzenlenmiş ve sıralanmış eserlerle mümkün görülmektedir.

Türk kültürünün ürünü bir söyleyiş biçiminin geliştirilmesi, Türk kültürüne ait örneklerin, özü bozulup, yıpratılmadan, anlaşılabilirliğine zarar vermeden bununla birlikte ses eğitiminin genel ilkeleri de göz önünde bulundurularak seslendirilmesiyle mümkündür ve en uygun yol ya da yöntem olarak gözükmektedir. Unutulmamalıdır ki; “ sözleri anlaşılmayan bir müzik yapıtı, etkisinden çok şey kaybeder. Toplumun gelenek ve göreneklerine göre değişik özellikler gösteren dil, müzik içinde zengin bir tını özelliği yaratır. Örneğin: Doğuların halk şarkıları batılılardan ayrılır. Hintlilerin sesleri zencilerinkine benzemez. Türkçe ve İtalyanca ’da sonu sesli (ünlü) ile biten açık hecelerin kullanımı, Fransızların bazı sesleri genizden çıkarmaları bu ulusların şarkı söyleme biçimlerini etkilemiştir” (Çevik, 1999: 83).

“Şarkı dili olarak Türkçe; ses tekniklerinin kullanımını açısından elverişli özelliklere sahip, seslileri, doğuşkanlar bakımından zengin, rahat ve pürüzsüz çıkışlı birçok sesi yumuşak ve renkli, tınılı ve parlaktır” (Çevik, 1999: 82).

Birçok uzmanın Türkçenin dil özellikleri ile ilgili, ortak görüşlere sahip oldukları görülmektedir.

“Toplumların kullandıkları sesli ve sessiz fonemler şarkı söyleme biçimlerini etkilemiş, birbirinden farklı şan ekollerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk dili de Türk ses ekolünün gelişip zenginleşmesine yardımcı olacak özelliklere sahiptir. Şarkı söyleme tekniğinin bir dile uygun olması bu tekniğin, dilin diksiyon, artikülasyon ve entonasyon gibi özelliklerine uygun olması demektir” (Birol, 1997: 13).

Birol da, dünyada çok sayıda müzik eğitim metotlarının uygulandığını, bu yöntemleri uygulayan ülkelerin kendi kültürel yapılarına uygun, kendi kaynaklarından yola çıkarak eğitim müziklerini geliştirdiklerini söylemektedir. Oysa ülkemizde, ulusumuzun öz müziği olan, halk müziğimize ve kendi kaynaklarımıza yönelik araştırmaların, müzik eğitimi veren kurumlarımızda yetersiz olduğunu vurgulamaktadır (Birol, 1997: 13).

Bu görüşler ışığında, Türk müziğine ait güzel örneklerin bireysel ses eğitimi derslerinde kullanımının arttırılmasının ve Türkçe eserlere daha fazla yer

verilmesinin gerek müzik eğitimcilerinin yetiştirilmesinde gerekse Türk şarkı söyleme ekolünün geliştirilmesinde oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bu amaçla gerek ses eğitimi uzmanlarının, gerekse bestecilerimizin bu alanın ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, yeni eser ve düzenlemelerle boşluğu doldurmaları bir zorunluluk olarak gözükmektedir. Özellikle türkülere ait düzenlemelerin hem seslendiriciler, hem de dinleyicilerce ne denli beğeni topladığı düşünüldüğünde yapılan çalışmaların önemi daha iyi anlaşılacaktır.

3.1.5. Ses Eğitiminin Ülkemizdeki Gelişimi

Ses sanatının ülkemize girişi ve gelişimi ise opera sanatıyla ilk karşılaşmamız ile başlatılabilir. Türk müziğinde ses çok önemli bir unsur olmakla birlikte, gerek Türk müziğinin konservatuarları sayılabilecek Mevlevi tekkelerinde, gerekse sarayda ses eğitimi kavramı yoktur. Sesin doğal bir yetenek olarak algılandığı ve geliştirilmesi için herhangi bir çalışma yapıldığına ilişkin bir kayda rastlanmadığı söylenebilir. 1797 yılında III.Selim tarafından batılı bir opera topluluğunun izlendiği bildirilmektedir. Bu opera temsilinin öncesinde ise düğünlerde pek çok defa çeşitli dans gösterilerinin sergilendiği ve bu sergilenen gösterilerin opera temsillerine bir hazırlık niteliği taşıdığı belirtilmektedir (Sevengil, 1969: 15,24).¹⁹

Ülkemizde bireysel ses eğitimi ve şan derslerinin 1916 yılında Darülelhan'da "ses bilgisi", 1923 yılında "musiki kıraatı" adıyla, 1924 yılında Ankara'da Musiki Muallim Mektebinde, "musiki kıraatı" ve "vokal" adlı derslerle, 1927 yılında İstanbul konservatuarında "teganni" ve "koro" adlı derslerle, 1931 yılında "musiki kıraatı" adlı dersin 1936 yılında Ankara'da kurulan devlet konservatuarında "anadal ses" adıyla okutulduğu belirtilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Gazi Eğitim Enstitüsünün 1941 yılı ders programında ise "şan", "koro ve koro idaresi" adlı derslerin ses eğitimi kapsamında haftada birer saat olarak okutulduğu ve bu uygulamanın 1969 yılına kadar sürmüş olduğu kaydedilmiştir. 1969 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik programında, "ses eğitimi (şan)" adıyla haftada birer saat ve üç yıl verilen ses eğitimi derslerinin yanında haftada beş saat ve iki yıl okutulan "koro" dersleriyle, birinci sınıfta haftada dört saat, iki ve üçüncü sınıflarda haftada

birer saat “çalğı ve Şan dersi pratiği” derslerinin yürütüldüğü belirtilmektedir. 1979 yılına kadar sürdüğü kaydedilen uygulamaların Gazi Eğitim Enstitüsünün Yüksek ğretmen okuluna dönüŐtürülmesiyle anadal eğitimi içerisinde dört yıl için haftada iki saat “Şan”, birinci ve ikinci sınıflar için haftada üçer saatlik “toplu ses eğitimi” ve ikinci üçüncü sınıflar için haftada üçer saatlik “seçmeli toplu müzik” dersleri ile ilk iki yıl haftada üçer saat olmak üzere “toplu konuşma ve ses eğitimi” adıyla başka bir yeni dersin okutulduğu bildirilmektedir (Töreyin, 1998: 24). Ayrıca Güzel Sanatlar Liselerinin 12. sınıflarında da 2009 yılından itibaren yeni ğretim programlarında Bireysel Ses Eğitimi adıyla uygulanmakta olan dersler verilmektedir.

3.1.6. Ses Eğitiminin Batıdaki Gelişimi

Toplumlar her çağda ve kültürde kendi Şarkı söyleme geleneklerini oluŐturmuŐlardır (Smith-Sataloff, 2000: 79).²⁰ Sesini daha iyi kullanmanın yollarını arayan insan, geliŐtirmiŐ olduğu teknikleri sonraki kuşaklara aktarmak ve diğer insanlarla paylaŐmak amacıyla ses eğitimi kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Anlatım ve etki gücü çalğı müziğinden daha güçlü olan vokal yani insan sesine dayalı müzik, batıda da Őiire dayalı olarak geliŐmiŐ (Okyay, 2001: 58)²¹ zamanla kendi içinde çeşitli türlere ayrılmıŐtır. En genel anlamda bireylere verilen ve topluluklara verilen olmak üzere ayırabileceğimiz vokal müzik, her iki türdeki eğitimini ve sistemini de çok erken denilebilecek dönemlerde oluŐurmaya başlamıştır.

Şarkı söyleme sanatı olarak algılayacağımız Şan sanatının, müzikte ilk sistemleŐtirilen sanat dallarından olduğu, İtalya’da 4. yy. dan itibaren Şan tekniğini geliŐtirmek için çalışmalar yapıldığı, Schola Cantorumdaki dokuz yıllık Şan eğitiminin, papa Gregorius zamanında başladığı, 9.yy.baŐlarında Bağdat’ta Halife Harun ReŐit’in sarayında ve Endülüs saraylarında ses eğitiminin yapıldığı belirtilmektedir (Koçak, 1998: 9).

Şan sanatı daha çok 15. ve 16. yy.larda gelişmiştir. Müzik dilinin ve eserlerin güçleŐmesi sonucunda uzun müzik cümlelerini yorumlamayı kolaylaŐtırmaya yönelik

nefes ve ses tekniklerinin kullanıldığı kaydedilmektedir. 16. yy. opera sanatının doğduğu ve insan sesinin olanaklarının en güzel şekilde geliştirilip kullanıldığı bir dönemin başlangıcıdır.17.ve 18.yy'da ise usta şarkıcıların ses cambazlığı denilebilecek yorumları ile son derece güç hünerlerin sergilendiği görülmektedir (Koçak, 1998: 9).

3.2. HALK EZGİLERİNİN SES EĞİTİMİNDEKİ İŞLEVİ VE ÖNEMİ

Ses eğitimi kavramının Türk sanat yaşamına batı etkisiyle girmiş olması, bu alanda teknik, yol, yöntem vb. konularda başlangıçta ve günümüzde batının taklitçisi olmamıza neden olmuştur. Bunun sonucunda Türk diline hiç uymayan bir söyleyiş ortaya çıkmış, bir Türk ekolü veya Türkçe şarkı söyleme biçimi oluşturulamamıştır. Buna ilaveten, laboratuvar ortamında yapılan bazı araştırmalar, genel olmamakla birlikte, Türkçe 'de en çok kullanılan bazı ünlülerin yeterince kullanılmadıklarını göstermiştir. Sazak (2001: 82) ²² doktora tezinde, Türk fonetik yapısında kullanılan sesli fonemlerin, ses eğitimi derslerinde doğru artiküle edilip edilmediğini inceleyerek Türk fonetik yapısına uygun fonemlerin oluşmadığını saptamıştır. Türkçe söyleyişin geliştirilmesinin, Türkçe eserlere daha sık yer verilmesi ve güzel bir üslupla seslendirilmeleri yoluyla mümkün olabileceği düşünülmektedir. Oldukça zengin bir Türk halk ezgileri dağarcığına sahip olduğumuz düşünüldüğünde, en kestirme yolun türküleri, yapılarına ters düşmeden ve zarar vermeden, ses eğitimi derslerinde kullanmaya uygun bir duruma getirmekten geçtiği görülecektir.

3.3. KÜTAHYA TÜRKÜLERİNİN TÜRK HALK MÜZİĞİ İÇİNDEKİ YERİ

Kütahya, Anadolu'nun en eski şehirlerinden biridir. Arkeolojik araştırmalar, kuruluş tarihini kesin olarak tespit edememiştir. Ancak, antik kaynaklarda M.Ö. 6. yy.da yaşadığı sanılan, masallarıyla ünlü Ezop'un Kütahya'da doğduğu bildirilmektedir. Eski kaynaklarda Kotiaion, Kotiaion, Cotyaeium ve Cotyaium adlarıyla geçmektedir. Şehrin ilk devirlerine ait hemen hiçbir arkeolojik eserin

kalmadığı bildirilmektedir. Kütahya'nın ilk siyasi hakimleri Frigler olmuştur. Frig hâkimiyeti M.Ö. 546 yılında Pers kralı Kyros'un Anadolu'yu ve Kütahya'yı almasına kadar sürmüştür. M.Ö.333 yılında Makedonya kralı Büyük İskender, Kütahya'yı perslerden almış, hükümdarın ölümünden sonra kumandanı Antigonos idaresine geçmiştir. M.Ö.278'de Bitinya krallığının, M.Ö.133 yılında ise Roma imparatorluğuna bağlandığı bildirilmektedir. Romalılar zamanında Hristiyanlığın önemli bir merkezi olan Kütahya piskopozluk merkezi olarak önemini Bizans imparatorluğu döneminde daha da arttırmıştır. Kütahya kalesi Bizanslılar döneminde iki kat sur içine yapılan bir şato ile inşa edilmiş, Germiyanoğulları ve Osmanlılar devrinde yapılan kalenin temelini bu yapı oluşturmuştur. Malazgirt zaferinin ardından batıya doğru ilerleyen Türkler 1078 yılında Kutalmışoğlu Süleyman Şah yönetiminde, İznik merkez olmak üzere Anadolu Selçuklu Devletini kurmuş, Kütahya yaklaşık olarak 1075-1078 yılları arasında Türk hakimiyetine girmiştir. 1097'de I. Haçlı seferi sonucunda tekrar Bizans eline geçmiş, kesin olarak Türk hakimiyetine geçmesi 1233 yılında gerçekleşmiştir (Yıldız, 1981: 82-35).²³ I. Alaaddin Keykubat döneminde 1230'da Anadolu'ya gelen Germiyanoğlu aşireti, Malatya yöresine yerleştirilmiş olup, 1240'da Baba İshak ayaklanmasında Selçuklulara yardım etmişler, 1243 Köseadağ bozgunundan sonra artan Moğol baskısı karşısında 1260'ta göç ederek Kütahya yöresine yerleşmişlerdir. 1277'de Selçuklu Devleti'nin dağılmasıyla Kütahya ve yöresi Germiyanoğulları'nın payına düşmüş, batı Anadolu'nun en güçlü beyliği olmuştur.1361'de Germiyanoğulları'nın başındaki Süleyman Şah Osmanlı Sultanı I. Murat'tın oğlu Bayezit'e kızı Devlet Hatun'u vermiş, Kütahya, Simav, Emet ve Tavşanlı'da Devlet Hatun'un çeyizi olarak Osmanlılar'a geçmiştir. 1429'da ise II. Yakup Bey'in vasiyeti üzerine Germiyanoğulları Beyliği Osmanlılar'a katılmıştır. Bu dönemde sancak merkezi olan Kütahya 1451'de Anadolu Beylerbeyliği'nin merkezi olur ve şehzadelerin valilik yaptıkları bir merkez haline gelir. 1833'te Mısır Valisi Kavalalı Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Kütahya'yı işgali ve aynı yıl imzalanan Kütahya antlaşması önemli olaylardan biridir. Dünya tarihinin devlet gözetiminde yapılan ilk toplu iş sözleşmesi, Fincancılar Esnafı Antlaşması adıyla 1766'da Kütahya'da yapılmıştır.1867'de Hüdavendigâr Vilayetine bağlı bir sancak iken, 8 Ekim1923'te vilayet olmuştur. Milli Mücadele yıllarında da çok önemli bir yeri olan Kütahya, bağımsızlık

mücadelesinin en önemli başarılarının kazanıldığı bir yerdir. 30 Ağustos Zaferiyle düşman işgalinden kurtulmuştur. Atatürk “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!” emrini burada vermiştir (T.C. Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi: 2002: 131).²⁴

Kütahya her alanda yetiştirdiği insanlarla Anadolu kültürüne büyük hizmetlerde bulunmuş, tarihin her döneminde kültürel mirasına sahip çıkmıştır.

Osmanlı şehzadelerinin eğitim gördükleri bir şehir olması, Kütahya’nın sanat zevkinin gelişmesinde ve kültürel birikiminin artmasında etkili olmuştur. Gelişen ve giderek daha ince bir anlatıma kavuşan Kütahya müzik yaşamı ve sanat eserlerinin bugüne aktarılması, asırlardır sürmekte olan gezek geleneği ile mümkün olabilmıştır. “Kütahya’da genellikle kış aylarında akraneler arasında haftada veya on beş günde bir olmak üzere, bir kişinin evinde toplanılıp, yenilen, içilen, sohbet edilip, eğlenilen sazlı sözlü, oyunlu ortama gezek adı verilir” (Salün, 2001: 15).²⁵ Gezek grupları on ile otuz kişi arasında oluşturulmaktadır ve bu grup içerisinde düğün, doğum, ölüm gibi durumlarda birlikte hareket edilir. Sazlı, sözlü, oyunlu gezeklerde yöresel oyunlar, türküler ve gelenekler büyüklerden küçüklere, geçmişten geleceğe aktarılmaya devam etmektedir. Gezekler, kadınlar gezeği, erkekler gezeği ve genç kızlar gezeği gibi toplanan kişilerin ortak özelliklerine göre isim almaktadır. Erkek gezeklerinde, gezek sahibinin ailesi komşuya ya da akrabalarına giderek, erkekler arasında kısa bir muhabbetten sonra sofraya kurulur, kahveler içilir, yardımlaşma paraları toplanır, gezek oyunları oynanır. Çay ikram edilir, meyve ve çerezler yenir, içilir bu esnarlarda özellikle büyüklerin açtığı hoş sohbet (anılar, fıkralar, vb.) anlatılır, yöre türküleri çalınır, söylenir. Kadın gezekleri genellikle gündüz toplanır. Yemekli dini sohbetli tasavvuf veya Geleneksel Türk Sanat Müzikli gezeklerde, geleneksel uygulamalar yapıldıktan sonra, sıra dini bilgilerin tazelenmesine ve yenilenmesine geldiğinde konunun en bilge kişisi söze başlar, Kuran-ı Kerimden ayetler okur, açıklamalar yapar. Gezekçiler saygıyla dinlerler ardından ilahiler okunur, dualar edilir. Kısa bir çay ikramından sonra rebab’lar, ud’lar, kemanlar, tamburlar akortlanır. Ney, bendir ve kudüm çalanların da hazır olmasıyla müzik faslı başlar. İlahiler, kasideler, tasavvuf eserleri okunduktan sonra Geleneksel Türk Sanat Müziğimizin en seçkin örnekleri icra edilir. Bazı gezekler de Kütahya türküleri, oyunları da oynanır. Müzik bittiğinde tekrar çay, meyve, çerez gibi ikramlarda bulunulur. Bazen bu gezekler kırlarda yapılır (Salün, 2001: 16-17).

Kadın Gezeklerinde A Hamamcı, A İstanbul, Gumarıya Vara Gele gibi ahenk türkülerinden sonra, Ahmet Bey, Gar mı da yağdı, Ebelerin şakşaklıdır kapısı, Gereli, Kadın çiftetellisi, İğnem düştü yerlere (Şimdallı), Yoğurdum var, Hisardan inmem diyor, Portakalım çaya düştü, Meşeden gel, Çömüdüm, Tıtır tıtır, Karanfil oylum oylum vb. oyunları oynanır.

Erkek gezeklerinde ahenk türküleri; A Hamamcı, Gumarıya Vara Gele Sıyırdılar Serpuşumu vb .söylendikten sonra sıra zeybek oyunlarına gelir. Oyunlara göre 2-4-6 kişi zeybek oyununa kalkar. Gar mı yağdı, Ahmet Bey, Sinanoğlu, Mustafam, Çatal Çam Başına, Kütahya Zeybeği, A Hamamcı en sık oynanan oyunlardır. Bunların ardından ise hareketli oyunlar Çiftetelli, Kız Saçların İki Kat vb. oynanır.

“Küçükten büyüğe çıraktan ustaya doğru oturmayı kalkmayı, yemeyi içmeyi, saygı ve sevgi ile adap ve muâşeretin öğrenilip öğretildiği gezek ortamına girenlere “cuma debleği çalmış”, gezek ortamına girmeyenlere ve toplum içine pek çıkmayanlara da “cuma debleği çalmamış” veya görmemiş veyahut ta ana kuzusu denir” (Salün, 2001: 15).

Kütahyalı yazar Mehmet Dumlu, “Nasıl ki her bireyin bir nüfus kâğıdı var, bizim milletimizin de nüfus kâğıdı kültürümüzdür, gelenek göreneklerimizdir” der. Kütahya halkının da bu konuda hassas davrandığı ve geleneksel kültürünün yaşatılmasında önemli bir çaba gösterdiği söylenebilir.

Türk müziğinin konservatuarları sıfatını taşıyan Mevlevihanelerden birinin Hz. Ergun Dergâhının Kütahya’ da olması, müzik alanında da Kütahya’nın adının ünlenmesini sağlamıştır. Mevlevi ayinlerinin icrasında kullanılan ney, kudüm, rebap, keman, kanun, halile gibi sazları çalan sanatçılar bu ocakta yetişmiş, Kütahya’nın olgun sanat zevki bu ocakta gelişmiştir. Kütahya türkülerinin diğer illerin türkülerinden üstün teknik, olgun zevk ve müzik anlayışı, Mevlevi dergâhlarından yetişen sanatçılar sayesinde. Kütahya Mevlevihanesi’nden yetişerek İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi olan Ebu Bekir Dede Efendi (1705-1775) nin oğlu Ali Nutki Dede (1762-1804), Abdülbaki Nasır Dede Efendi (1765-1821) ve Abdürrahim Kühni Dede Efendiler (1769-1831) sanatın beşiği olan İstanbul’da ve İmparatorluk sınırlarında üne kavuşmuş büyük sanatçılardır (Karaağaoğlu, 1981-82: 701).²⁶

Türk halk müziği içerisinde, ezgi ve ölçü çeşitliliği, konu zenginliği ve seslendirmede ki üslup özellikleri bakımından Kütahya türkülerinin büyük bir değer ve önem taşıdıkları görülür. Klasik Türk Müziği karakteri ve etkisi oldukça hissedilir. Türk Müziği Konservatuvarlarında ve halk müziği derslerinde, Kütahya türküleri, icra zorluğu nedeniyle en sık sınav konusu yapılan türküler arasındadır.

Kütahya türküleri beş gruba ayrılmaktadır. 1. Kına türküleri, (Tıpır Tıpır Yürürsün, Altın Tas İçinde Kınam Ezdiler), 2. Ahenk Türküleri (Meşeden Gel, Portakalım, Öte Yakaya Geçelim), 3. Zeybek Türküleri (Gar mı Yağdı Kütahya'nın Dağına, Sinanoğlu, Çatal Çam Başına Goydum Keseri) 4.Gurbet Türküleri (İstanbul'un Gonakları Köşeli, Aydın'ın Meşeleri, Duman Vardır Güzel İzmir Başında) 5.Seymen-Zeybek Geçiş Türküleri (Mezar Arasında, Haslas Başı). Deblek, cura, bağlama, zilli def,açık hava çalgıları olarak da davul, kaba zurna, Kütahya ezgilerinin başlıca çalgıları olarak kullanılmaktadır (Kütahya İl İdaresi Yay., 2002: 149).

3.3.1. Kütahya Türkülerinin Genel Özellikleri

Kütahya türküleri Ege bölgesinin genel özelliklerini taşır niteliktedir. Ege bölgesi ezgilerinin tartım yönünden çoğunlukla dört vuruşlu aksak, ses alanları geniş, genellikle yanaşık seslerden ve küçük aralıklardan oluşmuş, tempo yönünden ağır ve orta akışlı, düzum yönünden ise zengin bir yapıya sahip oldukları belirtilmektedir (Gedikli, 1999: 35).²⁷

Lale Dünder'in 1996 yılında yaptığı bir görüşmede Yücel Paşmakçı, Kütahya'nın saray tesiri altında kaldığını, hem inici hem de çıkıcı özellik gösteren türkülerinin bulunduğunu, bu türkülerin genel özellik olarak çok sanatlı olduklarını, ses alanlarının geniş olduğunu, aşağı yukarı bir oktavı aşan aralığa sahip olduklarını, özellikle makamsal yapı bakımından oturmuşluğa sahip olduklarını dile getirmektedir (Dünder, 1996: Ek 1).²⁸

Mustafa Hisarlı'ya göre; Kütahya türkülerinde melodik yapı çok zengindir. Ritm olarak hemen hemen bütün ritimler vardır. "Kütahya yöresi mutaaşıp bir yöre

olduğu için kadınlar ve erkekler ayrı ayrı yerlerde eğlenirler. Ahenk türkülerinin kadın ve erkek ağzı denilen söyleniş tarzları vardır. Erkeklerde eğer zeybek söyleniyorsa daha sert, kadınlarda ise daha yumuşak ve kıvraktır. Kadın eğlencelerinde enstrüman yoktur. Erkekler kadınların arasına giremedikleri için kadınlar arasında sadece def çalanlar vardır. Kadınlar arasında çalıp söyleyenlere “salace” denilir. Erkeklerde bağlama hakimdir” (Dündar, 1996: Ek 2).

Nida Tüfekçi, Hisarlı Ahmet hakkındaki düşüncelerini aktardığı bir görüşmede, Hisarlı Ahmet’in sazındaki tavrı için, “Kütahya tavrının diğer yörelerden ayrı bir özellik taşıdığını ispat ve kabul ettirdi. Oya gibi işlediği hançere nağmeleri ile, Kütahya ağzının varlığını bütün sanat aleminin dikkatine sundu.”demektedir. Ayrıca, türkülerin gerek saz gerekse söz bölümlerindeki işlemlerin zorluğuna, tavrı ve ağız özelliklerinin de farklılığına dikkat çekmektedir (Özer, 2002: 21).²⁹

3.3.2. Kütahya Türkülerinin Ses Genişlikleri

Kütahya türkeleri incelendiğinde ses genişliklerinin yaklaşık bir oktav içerisinde olduğu, bununla birlikte daha dar ses alanına sahip türkülerin yanı sıra (sarılı yazma vb.), çok daha geniş ses alanına sahip türkülerin de bulunduğu (ben kendimi gülün dibinde buldum vb.) görülmüştür. Genel olarak Kütahya türkülerinin ses alanlarının diğer bölgelerin halk türkülerine oranla daha geniş ses alanına sahip ve daha sanatsal bir icra istediği söylenebilir.

3.3.3. Kütahya Türkülerinde Kullanılan Ses Dizileri

Geleneksel Türk Müziği iki ana türde ele alınmaktadır. Birincisi klasik, sanat, saray, divan gibi adlarla anılan tür, ikincisi de halk müziği adıyla anılan türdür. Bu iki tür arasında benzer özellikler olsa da çoğunlukla önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların en önemli boyutunu ise diziler oluşturur (Yıldız, 1994: 308).³⁰ Diziler ve yapıları araştırma kapsamının dışında olduğundan genel özelliklerine kısaca değinmenin yeterli olacağı düşünülmüştür.

Kütahya türkülerinde genel olarak hicaz, kürdi, hüseyini dizileri kullanılmıştır. Bununla birlikte saray ve tasavvuf müziğinin etkisi türkülerin genel yapısında hissedilmektedir.

Kütahya türküleri söyleyiş biçimi açısından geleneksel özellikler taşımaktadır. “Geleneksel söyleyiş biçimi; her ulusun, bölgenin ya da yörenin coğrafi, ırksal, kültürel, iklimsel ve etnik özelliklerinin etkisi sonucunda, bireysel sezgi, duyuş ve deyiş özelliklerini de yansıtan, her hangi bir eğitime ihtiyaç duyulmaksızın, doğal bir şekilde gelişen söyleyiş biçimidir. Akademik söyleyiş biçimi ise; Planlı bir eğitim sürecinde, sesin oluşumunda etkili olan solunum, titreşim, yankı ve artikülatör organların işbirliği içinde kullanılarak, uzun süren araştırmalar uygulamalar ve bilimsel çalışmalar ışığında sesin soluk desteği ile üretildikten sonra uygun rezonatörler de güçlendirilip zenginleştirilmesi sonucunda gerçekleştirilen evrensel bir söyleyiş biçimidir” (Çevik, Odaklanmış Görüşme).

Akademik söyleyiş biçimi bilimsel teknik ve temellere oturtulmuş olsa da ses eğitimi alan ve akademik söyleyiş biçimini geliştirmeye çalışan kişilerin fiziksel özellikleri ve yetenekleri bu tekniklerin yerleştirilmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte müzik eğitimcisi yetiştiren kurumlar, gerek şarkı söylerken gerekse konuşurken seslerini en rahat, en etkili, en açık ve anlaşılır şekilde kullanan, Türk diline hâkim müzik eğitimcileri yetiştirmek durumundadır. Müzik eğitimcilerine ses eğitimi konusunda kazandırılacak temel alışkanlıklar ve teknikler hem müzik öğretmenlerinin meslek yaşamlarında kendilerine olan güvenlerinin çoğalmasını hem de uzun bir meslek yaşamında ses sağlıklarının korunmasını sağlayacaktır.

Kütahya türkülerinin bireysel ses eğitimi derslerinde kullanımı sırasında ağız özelliklerinin korunup korunmaması bir soru olarak karşımıza çıkabilir. Bireysel ses eğitimi derslerinde önemli olan toplumun ortak dilinin geliştirilmesi ve en güzel olduğu kabul edilen söyleyiş özelliklerinin korunmasıdır. Müzik eğitimcisi olacak bireyler herkesin anlayacağı en güzel Türkçe ile konuşmalı, bu dilin en güzel kullanımını sergilemelidirler. Bu nedenle Kütahya türkülerinin seslendirilmesinde yöresel söyleyiş ve ağız özellikleri kullanılmadan, Türk dilinin ortak özelliklerinin ve anlaşılabilirliğinin korunarak söylenmesinin, seslendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Bir tarz olarak düşünüldüğünde halk müziğimiz de sanat

müziğimiz de kendi içinde son derece büyük değerlere sahiptir. Burada beklenti sanatsal bir icra ya da türkülerin özgün haliyle saklanmasıdan çok eğitimde kullanılır olmasını sağlamaktır. Çünkü söz konusu türküler zaten halk arasında tüm özellikleri dikkate alınarak, aslına sadık kalınarak yaşatılmaktadır.

Tüm bu özellikler dikkate alındığında Kütahya türkülerinin ezgisel zenginlikleri ve seslendiriliş zorlukları açısından ses eğitimi materyali olarak kullanıldığında faydalı olacağı ve ses eğitimi derslerinde türkülere daha fazla yer verilmesinin Türkçe söyleyişin daha doğru yerleştirilmesine ve Türk şarkı söyleme geleneğinin geliştirilmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Bununla birlikte farklı çalgılarla çalınması ve seslendirilmesi üzerinde yeterince durulmuş bir konu olmadığı gibi ses eğitiminde farklı çalgılar eşliğinde seslendirilmesi konusu da çalışılmışlıktan uzaktır. 2005 yılında yapılan bir doktora tez çalışmasında türküler bireysel ses eğitiminde yarı deneysel bir yöntemle taranarak seslendirilebilecekleri ve bireysel ses eğitiminde kullanılacakları ortaya konmuştur (Türkmen, 2005).³¹ Bu proje çalışmasında ise aynı türkülerin piyano eşlikli ve bağlama eşlikli kayıtları bir arada CD ortamına aktarılarak ve otantik söyleyiş biçimi dikkate alınarak ses eğitiminde kullanılabilirliği incelenmeye çalışılmıştır.

3.4. PROBLEM VE ALT PROBLEMLER

Ses eğitimi, bireyselliğin ve konuşma dilinin ön planda olduğu bir alandır. Bu durum, derslerde öğrencilerin fiziksel yapısı ve özellikleri dikkate alınarak farklı materyallerin ve ana dilinin sanatsal ürünlerinin çeşitliliğini ve kullanımını gerektirmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın problemi şu şekilde oluşturulmuştur:

Ses eğitimi uzmanlarının, ses eğitiminde Kütahya Türkülerinin farklı çalgı eşlikleriyle seslendirilmesine ilişkin görüşleri nelerdir?

Yukarıda yer alan problem doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Ses eğitimi uzmanları, Ses Eğitimi Derslerinde eğitim materyali olarak kullandıkları eserler arasında Geleneksel Türk Müzikleri arasından seçilmiş örnekleri nitelik ve nicelik açısından yeterli buluyorlar mı?

2. Kütahya türküleri arasından seçilmiş, eşlik düzenlemeleri yapılmış ve alanın uzmanları tarafından seslendirilmiş türküleri, eğitim materyali olarak ulusal kültürümüzün geliştirilip gelecek kuşaklara aktarılması yolunda uygun buluyorlar mı?

3.5. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın genel amacı, ses eğitimi ders materyallerine yenilerini kazandırmak, ses eğitiminde anadilin kullanılması gereğinden yola çıkarak kendi halk türkülerimizin kullanımını arttırmak ve ses eğitimi açısından değerli olduğu düşünülen Kütahya türkülerinin kullanımını sağlamaktır.

3.6. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma;

Kütahya türkülerinin ses eğitimi derslerinde ders materyali olarak kullanılmasına kaynak teşkil etmesi, Türk müzik kültürünün en önemli unsuru olan halk türkülerimizin eğitim müziği alanında kullanılması yoluyla gelecek kuşaklara aktarımının sağlanması, ses eğitimi derslerine yeni materyallerin kazandırılması, konu ve içerik olarak daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması, nedenlerinden dolayı önemlidir.

3.7. ARAŞTIRMANIN SAYILTILARI

Araştırmada;

Araştırma yöntemlerinin, bu araştırmanın amacına, konusuna uygun olduğu,

Tarama yöntemiyle elde edilen kaynak ve bilgilerin araştırmayı desteklemede yeterli olduğu,

Araştırma probleminin tanımlanmasında görüşüne başvuru alan kişilerden sağlanan bilgilerin gerçeği yansıttığı ve alanlarında uzman oldukları,

Araştırmada kullanılan “görüşme” tekniğinin bu araştırma için uygun veri toplama tekniği olduğu,

Kütahya türküleri arasından yapılan seçkinin evreni temsil niteliği taşıdığı,

Araştırma süresince, uzmanların “görüşme” sorularına verecekleri cevapların doğru ve içten olacağı temel sayıltılarından hareket edilmiştir.

3.8. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma;

Kütahya türküleri arasından seçilmiş, piyano eşliği yapılmış, çoksesliliğe elverişli olan 10 türkü ile, projede seslendirilen türküleri dinleyerek görüşlerini açıklayan üç uzman ile ve Bilimsel Araştırma Projeleri biriminin sağladığı maddi olanak ve ayrılan süre ile sınırlandırılmıştır.

4) YAPILAN ÇALIŞMALAR

4.1. YÖNTEM

Araştırmanın birinci aşamasında Kütahya Türküleri ve ses eğitimi konularında literatür taraması yapılmış, ses eğitimi alanında özellikle halk türkülerinin kullanımı konusunda yeterli materyal bulunmadığı, var olan materyallerin ise piyano eşliklerinin olmaması nedeniyle seslendirilmesinde çeşitli sıkıntılar olduğu anlaşılmıştır. Özellikle piyano eşlikli ve otantik söyleyiş biçimi dikkate alınarak yapılmış bir çalışmaya rastlanmamış olması çalışmanın gereğini bir kez daha ortaya koymuş, bu alana yönelik yapılacak çalışmaların arttırılması gereği anlaşılmıştır.

İkinci aşamada ses eğitimi açısından ses genişliği, aralık yapısı, inici çıkıcı olmaları, piyano ile eşlik etmeye uygun olmaları (Makamsal Yapıları), seslendiriliş zorluk dereceleri vb. özellikleri incelenmiş, seslendirilmesinin faydalı olacağı önceden yapılmış bir araştırmaca da desteklenen türkülerin piyano eşliklerinin yine bu alanın uzmanlarınca eşliklendirilmesi çalışmalarına başlanmıştır.

Araştırma, piyano eşlikleri hazırlanan türkülerin seslendirilmesi amacıyla ses eğitimi alanında uzman bir araştırmacının türkülerin otantik yapısını bozmadan seslendirmek üzere çalışmalara başlaması ile sürdürülmüş, aynı zamanda piyano eşlikleri yine bir uzman tarafından seslendirme hazırlıklarına başlamıştır. Uzmanların hazırlık çalışmalarının sona ermesinin ardından stüdyo kayıtları başlamış, CD ortamına kaydedilen türkülerin çoğaltılması işlemine geçilmiştir.

Yapılan kayıtlar, alt problemlerde belirtilen hususlardaki görüşleri alınmak üzere üç ses eğitimi uzmanına sunulmuş, uzmanların görüşlerinden elde edilen bulgular alınmış, yorumlanmış ve proje sonuçlandırılmıştır.

4.1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma deneme modelini esas almakla birlikte, betimsel yöntemlere dayalı olarak yürütülmüş bir araştırmadır. Türkülerin piyano eşliklerinin yapılarak bir yanda bağlama ile diğer yanda piyano ile seslendirilmesi ve bu iki seslendirim açısından uzman görüşlerinin alınması aşamaları yarı deneysel çalışmaların ürünüdür.

4.1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırma nitel bir çalışma olması nedeniyle evren ve örnekleme sahip değildir.

4.1.3. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemleri

4.1.3.1. Odaklanmış Görüşme Yönteminin Uygulanması

“Görüşme”de ele alınan konunun toplumdaki yaygınlık oranlarından çok, ayrıntılı bir tanımının çıkarılmasına çalışılır. Görüşmede, daha dar odaklı ve konuyu derinlemesine ele almayı olası kılan bir kurgulama söz konusudur”(Özer, 2002: 38).

“Alan çalışmalarına dayalı müzik incelemelerinde görüşme, gözlem yoluyla elde edilemeyecek verilerin, yani söylemsel ve kavramsal tanımlamaların toplanmasında önemlidir (61)... kendi yaptıkları hakkında insanların ne düşündüğünü, yada yaptıklarının nasıl düşüncelere dayandığını anlamaya yönelik veri toplamaya yarar” (Özer, 2002: 69).

Bu görüşler ışığında görüşme, araştırmaya uygulayarak katılan uzmanlarla karşılıklı soru sorularak ve cevapları kayıt cihazıyla kaydedilerek yapılmıştır. Görüşme metni yedi sorudan oluşmaktadır. Sorulara verilen cevaplara her hangi bir müdahalede bulunulmamış, uzmanların samimi düşüncelerini aktarmaları istenmiştir.

4.2. BULGULAR VE YORUM

4.2.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

“Ses eğitimi uzmanları, Ses Eğitimi Derslerinde eğitim materyali olarak kullandıkları eserler arasında Geleneksel Türk Müzikleri arasından seçilmiş örnekleri nitelik ve nicelik açısından yeterli buluyorlar mı?”

Tablo 1.1. Uzmanların “Ses Eğitimi Derslerinizde Eğitim Materyali Olarak Kullandığınız Eserler Arasında Geleneksel Türk Müziklerimizden Seçilmiş Örneklere Yer Veriyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Soru-Görüş	Tablo 1. Ses Eğitimi Derslerinizde eğitim materyali olarak kullandığınız eserler arasında Geleneksel Türk Müziklerimizden seçilmiş örneklere yer veriyor musunuz?
1.	Evet derslerimde geleneksel Türk müziğinden seçilmiş materyallere yer veriyorum.
2.	Evet, Geleneksel Türk müziklerinden örneklere yer veriyorum. Ama halk müziklerimizin daha uygun olduklarını düşünüyorum. Sanat müziği eserlerine de yer verilebileceğini, bununla ilgili çalışmalar yapılmasının gerektiğini düşünüyorum.
3.	Ses eğitimi derslerinde ses alıştırılmalarının yanı sıra, muhakkak Geleneksel Türk Müziği eserlerinden örnekler üzerinde durmaya çalışıyorum. Özellikle içerisinde geniş ses aralıklarını barındıran ve Geleneksel Türk Halk Müziği’nde sıkça kullandığımız, hançere kullanımını geliştiren motiflerin yer aldığı eserlere yer veriyorum.

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere uzmanlar özellikle halk müziklerimizi derslerinde kullanılmaya daha uygun bulduklarını belirtmişler, Geleneksel Türk müziğimizden seçilmiş örneklere yer verdiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 1.2. 2005 Yılında Yapılan Araştırmada, Uzmanların “Bireysel Ses Eğitimi Derslerinizde Eğitim Materyalleri Olarak Kullandığınız Eserler Arasında Geleneksel Türk Müzikleri’imizden Seçilmiş Örneklere Yer Veriyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Soru- Görüş	Çizelge 3.11.1. Bireysel ses eğitimi derslerinizde eğitim materyalleri olarak kullandığınız eserler arasında Geleneksel Türk Müzikleri’imizden seçilmiş örneklere yer veriyor musunuz? (Türkmen, 2005: 140).
1	Yer veriyorum. Aria antiklerle başlıyor sonrasında türkü ve sanat müziği eserlerine de yer veriyorum.
2	Yer veriyorum.Elimden geldiğince,elimde olan eserlerle yer veriyorum
3	Evet
4	Öğrencinin gelişme seviyesine göre Türkçe parçalarla başlayarak liedlerin Türkçe uyarlamalarıyla devam ediyorum. Sonra Türkçe öğrendiği liedin yabancı sözlerle, yabancı vokallerle söylenişini çalıştırıyorum. Aria antiklere geçmiyorum. Kısa bir süreç olduğu için geriye kalanları bireysel çalgı derslerinde (ana çalgı şan) veriyorum. Saip EGÜZ’ün kitaplarındakilerinin hepsini de söyletmiyorum, makamsal olmayanlarını seçiyorum.
5	Yer veriyorum
6	Evet yer veriyoruz. Saip EGÜZ’ün düzenlediği türkülerini ve okul şarkılarını kullanıyorum..
7	Yer veriyorum.
8	Yer veriyoruz, programda var.
9	Evet özellikle halk müziklerimizden seçilmiş örneklere yer veriyoruz.Öğrencilerin seviyelerine göre kullanılacak olanları aşama aşama veriyorum.
10	Her ulus müzik eğitimini geleneksel ulusal müziklerine dayandırmak ister. Çünkü, çevreden evrene prensibi doğrultusunda, önce kulağımıza yakın olan müziklerden yola çıkmak tabii ki istenen yada eğitim öğretim ilkeleri açısından doğru olandır. Bizim müziklerimizin farklı bir sisteme dayanıyor olması, yani tonal sistem dışında bir sisteme dayanıyor olmasının getirdiği farklı bazı ayrılıklar, ayrıcalıklar olabilir.Ancak dediğim gibi kulağımız devamlı bu ses sisteminde yazılmış yada yakılmış ezgilere yakın olduğu için biz Türk toplumunun bireyleri olarak burada fazla bir sıkıntı yaşamıyoruz.Biz düzenlenmiş halk türkülerini ve Türk sanat müziğinden yani geleneksel müziklerimizden örnekleri bir çerçeveye dayandırarak çalışmak istiyoruz. Çünkü bu eğitim materyallerinin büyük bir çoğu piyano eşlikli düzenlenmiştir. Bunları kullanıyoruz. Bu arada gayet tabii ki halk çalgıları eşliğinde düzenlenmiş türküler de seslendiriyoruz...

Burada uzmanlara yöneltilen soru 2005 yılında yapılmış doktora tez çalışmasında da on uzmana yöneltilmiş aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır. Bu iki tabloya göre uzmanların Geleneksel Türk müziklerimizden örneklere yer verdikleri

ve özellikle halk müziğimize ait eserleri kullandıkları anlaşılmıştır. Aradan geçen yaklaşık dokuz yıllık süreçte de durumun değişmediği görülmektedir.

Tablo 1.3. Uzmanların “Ses Eğitiminde Eğitim Materyali Olarak Kullanmakta Olduğunuz, Eşlik Düzenlemeleri Yapılmış Geleneksel Türk Müziği Örnekleriyle Çağdaş Türk Bestecilerinin Özgün Yapıtlarını Nitelik, Nicelik Ve Çeşitlilik Açısından Yeterli Buluyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Soru-Görüş	Tablo 1.2.Ses Eğitiminde eğitim materyali olarak kullanmakta olduğunuz, eşlik düzenlemeleri yapılmış geleneksel Türk müziği örnekleriyle çağdaş Türk bestecilerinin özgün yapıtlarını nitelik, nicelik ve çeşitlilik açısından yeterli buluyor musunuz?
1.	Daha çok materyal olması kuskusuz daha iyi olacaktır. Geçmiş yıllara oranla daha iyi ama yeni materyallere ihtiyaç vardır.
2.	Tabii ki yeterli değil. Bu kadar zengin bir kültürün tamamı uygun bir şekilde kullanılabilir şekilde düzenlenmiş olsa kültürümüz çok daha fazla kazanırdı. Yapılanların nitelik açısından yeterli olduğunu ama nicelik ve çeşitlilik açısından son derece yetersiz olduğunu düşünüyorum.
3.	Öncelikle yapılan eşlik düzenlemelerinin esere uygunluğu ve kendi iç dünyasına ne kadar müdahale edilip edilmediği konusunun üzerinde durmanın daha doğru olduğu görüşündeyim. Öyle ki, bazı düzenlemeler eseri farklı bir dünyaya taşıyarak adeta söz icrasını bile etkileyebilmektedir. Geleneksel Türk Müziği'nin genel bir karaktere sahip olduğunu düşünürsek en çok dikkat edilmesi gereken husus söz icrasının unutulmaması gerçeğidir. Zira Türk Müziği sazdan çok sese ,dolayısıyla söze dayalı bir müziktir. Kullanılan ses perdeleri göz ardı edilmeyip,makam seyrini etkilemeyen eşlikler yazılması ve üzerinde hassas bir şekilde durulması gerektiğine inanıyorum. Günümüzde bu tür hususlara dikkat edilerek yapılan eser düzenlemeleri mevcuttur. Fakat çeşitlilik açısından yeterli olmadığı görüşündeyim. Çağdaş Türk bestecilerinin özgün yapıtlarını daha nitelikli bulduğumu söyleyebilirim. Ses eğitimi derslerinde bu tür eserlere de yer vererek ses icrasının farklı bir pencereden bakılmasının da doğru olduğunu düşünmekteyim

Uzmanlar, geçmiş yıllara göre daha iyi bir duruma geldiğini ama yeni materyallere ihtiyaç duyulduğunu belirtmişler, kültürümüzün zenginliğini ortaya koyan eserlerin bir an önce bu alana kazandırılması gerektiği yolunda görüşler ortaya koymuşlardır.

Tablo 1.4. 2005 Yılında Yapılan Araştırmada, Uzmanların “Bireysel Ses Eğitiminde Eğitim Materyali Olarak Kullanmakta Olduğunuz, Eşlik Düzenlemeleri Yapılmış, Geleneksel Türk Müziği Örnekleriyle Çağdaş Türk Bestecileri’nin Özgün Yapıtlarını, Ses Eğitimi Derslerinde Hedeflenen Davranışları Gerçekleştirmede, Nitelik, Nicelik ve Çeşitlilik Bakımından Yeterli Buluyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Çizelge 3.11.2. Bireysel ses eğitiminde eğitim materyali olarak kullanmakta olduğunuz, eşlik düzenlemeleri yapılmış, Geleneksel Türk Müziği örnekleriyle Çağdaş Türk Bestecileri’nin özgün yapıtlarını, ses eğitimi derslerinde hedeflenen davranışları gerçekleştirmede, nitelik, nicelik ve çeşitlilik bakımından yeterli buluyor musunuz? (Türkmen, 2005: 141)						
Uzmanlar	Nitelik		Nicelik		Çeşitlilik	
	Yeterli	Yetersiz	Yeterli	Yetersiz	Yeterli	Yetersiz
1	X		X		X	
2	X			X		X
3		X		X		X
4		X		X		X
5	X		X		X	
6		X		X		X
7		X		X	X	
8		X		X		X
9	X		X		X	
10	X			X	X	

“Uzmanların beşi nitelik açısından yeterli beşi yetersiz bulunduğunu, nicelik açısından üçü yeterli, yedisi yetersiz; çeşitlilik açısından ise beşi yeterli, beşi yetersiz bulduklarını dile getirmişlerdir “(Türkmen, 2005: 141).

Bu iki tablo karşılaştırıldığında çok büyük bir değişikliğin olmadığı söylenebilir. Hala yapılan çalışmaların yeterli sayıya ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

4.2.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

“Kütahya türküleri arasından seçilmiş, eşlik düzenlemeleri yapılmış ve alanın uzmanları tarafından seslendirilmiş türküleri, eğitim materyali olarak ulusal kültürümüzün geliştirilip gelecek kuşaklara aktarılması yolunda uygun buluyorlar mı?”

Tablo 2.1. Uzmanların, "Kütahya Türküleri Arasından Seçilmiş, Eşlik Düzenlemeleri Yapılmış ve Alanın Uzmanları Tarafından Seslendirilmiş Bu Türkülerin, Eğitim Materyali Olarak Ulusal Kültürümüzün Geliştirilip Gelecek Kuşaklara Aktarılması Yolunda Uygun Olduğunu Düşünüyor Musunuz?" Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Soru-Görüş	Tablo 2.1.Kütahya türküleri arasından seçilmiş, eşlik düzenlemeleri yapılmış ve alanın uzmanları tarafından seslendirilmiş bu türkülerin, eğitim materyali olarak ulusal kültürümüzün geliştirilip gelecek kuşaklara aktarılması yolunda uygun olduğunu düşünüyor musunuz?
1.	Kesinlikle evet
2.	Elbette uygun olduğunu düşünüyorum.
3.	<p>Türk Müzik kültürünün geliştirilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması öncelikle doğru ve ciddi şekilde yapılan çalışmalarla, icralarla mümkün olacaktır. Kütahya türkülerinin hem ezgisel hem de sözel olarak içinde çeşitlilik barındıran, sanatsal eserler olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, ses eğitimi derslerinde eğitim materyali olarak kullanılması uygun olacaktır.</p> <p>Kütahya türkülerine yapılan eşlik düzenlemelerinin ve seslendirmelerin eserlere uygunluğu düşünüldüğünde, ulusal müzik kültürümüze çokça katkı sağlayacağı aşikârdır.</p>

Görüşlerine başvurulmuş uzmanlar, Kütahya türküleri arasından seçilmiş, eşlik düzenlemeleri yapılmış ve alanın uzmanları tarafından seslendirilmiş bu türkülerin, eğitim materyali olarak ulusal kültürümüzün geliştirilip gelecek kuşaklara aktarılması yolunda uygun olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Buna göre Kütahya türkülerinin ses eğitimi alanında kullanılmaya uygun olduğu söylenebilir.

Geleneksel veya Çağdaş Türk müziğine özgü vokal yapıtların seslendirilmesinde ulusal bir söyleyiş biçiminin oluşması konusundaki görüşlerini aktaran katılımcılardan biri; “Aslında geleneksel olarak ulusal bir söyleyiş biçiminin henüz uygulandığını düşünmemekle birlikte pek de kolay olmayacağına

inanmaktayım. Anadolu'nun hemen her yöresinde farklı yöresel ağız ve üslup örnekleri yer almaktadır. Uzman icracılar bu yöreleri icra ederken bütün bu farklılıkları göz önünde bulundurmak durumundadır. Kütahya türkülerinde olduğu gibi icracı, yöredeki okuyuş üslubunu da icrasında yansıtmalıdır. Tabii ki yöredeki mahalli icracılar gibi örnekleyebilmesi mümkün değildir. Bunun gerçekleşebilmesi için ses icracısının o yörenin kültürünü benimsemiş olması hatta o yörede yaşaması gerekmektedir. Ses icracısından bu ve benzeri beklentilerde bulunmak pek de doğru değildir, yöresel farklılıkları genel hatlarıyla örnekleme yeterli olacaktır. Bu bilgiler doğrultusunda düşünüldüğünde, ulusal bir söyleyiş biçiminin uygulanması ancak Geleneksel Türk Müziği'ni çok iyi tanıyarak ve uygulayarak gerçekleştirilebilir.” Açıklamasını yapmış, buradan özellikle türkülerimizin çok geniş bir coğrafyadan halkın sesi oldukları, yakın yörelerde bile farklılıklar varken ve bu farklılıklar türkülerin yapısına yansırken tek bir söyleyiş biçiminin oluşturulamayacağı görüşünü ortaya koyduğu görülmektedir.

Tablo 2.2. Uzmanların, “Örnekleme Oluşturan ve İncelemenize Sunulan Bu Türküleri Ve CD’yi Ses Eğitimi Derslerinde Eğitim Materyali Olarak Repertuara Almayı Uygun Buluyor Musunuz?” Sorusuna Verdikleri Cevaplar

Soru-Görüş	Tablo 2.3. Örnekleme oluşturan ve incelemenize sunulan bu türküleri ve CD’yi ses eğitimi derslerinde eğitim materyali olarak repertuara almayı uygun buluyor musunuz?
1.	Evet .uygun buluyorum.
2.	Evet kullanabileceğimi düşünüyorum.
3.	Ses eğitimi derslerinde Kütahya türkülerine her zaman yer verilmesi gerektiğini düşünmekteyim. Seçilen bu nitelikli ve uygun eserler, eğitim materyali olarak kullanılmalı ve THM repertuarı derslerinde de öğretilmelidir.

Görüşlerine başvurulmuş uzmanların incelemelerine sunulan türküleri ve CD’yi ses eğitimi derslerinde eğitim materyali olarak repertuara almayı uygun buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hazırlanan CD’nin ve içerisine alınan türkülerin ses eğitimi derslerinde eğitim materyali olarak kullanılabileceği anlaşılmaktadır.

5) SONUÇLAR (BULGULAR)

Yapılan çalışmalar, Kütahya Türkülerinin ve bu türküler arasından seçilmiş örneklerin uygun bir şekilde düzenlendiğinde ses eğitimi derslerinde materyal olarak kullanılabilmesini göstermiş, farklı yörelere ait çalışmaların ve Türk Sanat Müziğine ait örneklerin de bu şekilde ses eğitimi derslerine materyal olarak kazandırılabilmesi ve bu alanda ihtiyaç duyulan materyal eksikliğini ve çeşitliliğinin bu yolla sağlanabileceği düşünülmektedir. Geçmişten geleceğe bir köprü niteliği taşıyan türkülerimizin eğitim alanında kullanılmayışının bir eksiklik olduğu, özellikle besteci ve düzenleme yapan alan uzmanlarının özgün bestelerinin yanında bu tür çalışmalara da girişmelerinin kültürümüze bir hizmet olarak algılanması gerektiği düşünülmektedir.

6) TARTIŞMA (YORUM)

Görüşme yapılan uzmanlardan birinin, Türkçe söyleyiş üslubuna yönelik olarak yaptığı açıklamalarda, türkülerin seslendirilişinde yöreden yöreye farklılıkların olduğu, bu durumun türkü icracılarının seslendirdiği eserin yapısını iyi analiz etmesi ve türkünün yöresinin üslubunu iyi tanımasını gerektirdiği görüşünü ortaya koymuştur. Oysa ses eğitimi dersleri farklı alanlarda farklı biçimde işlenmektedir. Halk müziği alanında bu türkülerin seslendiriliş biçimi ve yöre özellikle dikkatle ele alınmalı, opera ve müzik eğitimcisi yetiştiren alanlarda ise kendi kültürlerinin ürünleri olarak ve özüne zarar vermeden, yöresel özellikleri yeterince ele alınamasa bile, özgün yapısına zarar vermeden, sözlerinin anlaşılabilirliğine de dikkat ederek, seslendirilmesi sağlanmalıdır. Türkülerin bu alanda kullanılmaması ise kendi kültürüne yabancı bireylerin yetişmesine yol açtığından ve açacağından çok daha zararlı görülmektedir. Bu durum, ses eğitimi alanında türkülerin ders materyali olarak kullanılması konusunda yapılacak çalışmaların özellikle eğitim müziği olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymakta, her yöreye ait türkülerin kullanılarak eğitim dağarına katılmasının gereği anlaşılmaktadır. Hemen her yöreye ait ses eğitiminde kullanılacak uygun türkülerin olduğu

bilinmektedir. Bu türkülerin bir an önce gerekli çalışmalar, piyanoda almaya elverişli bir yapı kazandırılarak ses eğitimi alanında kullanılması sağlanmalı, çeşitli proje ve araştırma çalışmalarıyla kullanılmakta olanlara yenileri eklenmelidir. Doğru kültürel temellerin oluşturulmasında kendi kültüründen yola çıkmanın önemli ve gerekli olduğu unutulmamalıdır.

7) KAYNAKLAR

- 1.Sun, M. (1969). Türkiye'nin Kültür-Müzik-Tiyatro Sorunları. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık.
2. Egüz, S. (1978). Okul Şarkılarıyla Ses Eğitimine Giriş.
3. Zeren, A. (1995). Müzik Fiziği. İstanbul: Pan Yay.
- 4.Şenocak, F. (1983). K.B.B'da Semptom ve Sendromlar. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fak.Yay.
5. Türkçe Sözlük. (1969). Türk Dil Kurumu.
- 6.Töreyin, A.M. (1998). Türkiye Türkçesi Dil Bilgisi Yapısının Şan Eğitimi Amaç, İlke ve Teknikleri Açısından İncelenmesi. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.(Yayınlanmamış Doktora Tezi).
7. Helvacı, A. (2003). Ses Eğitiminde Register Ve Rezonans. Cumhuriyetin 80.Yılı Müzik Sempozyumu Bildirileri. Malatya: Öncü Basımevi.
8. Davran, Y. (1997). Şarkı Söyleme Sanatının Öyküsü. Ankara: Evrensel Müzikevi.
- 9.Göğüş, İ.(1994). Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlarda Anadal Ses Eğitimi Programlarının Etkinliği. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi).
10. Çevik, S. (1999). Koro Eğitimi V e Yönetim Teknikleri. Ankara:Doruk Yay.
11. Birol, B. (1997) .Koro Eğitimi ve Yönetiminde İlkeler ve Yöntemler. I. Ulusal Koro Eğitimi ve Yönetimi Sempozyumu. Ankara: Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fak.
12. Koçak, O. (1998). Ses Eğitimi Ve Şarkı Sanatı. İstanbul: Esin Yay.
13. Merrill, J. D. (2002). "Successful Singing for All in the Elementary Grades". Music Educators Journal. v.89,n.2,p.50-55,Nov.
14. Marafioti, (1981) Caruso's Method of Voice Production, The Scientific Culture of The Voice. New York: Dover Publications,Inc.

15. Demirel, Ö. (1993).Eğitim Terimleri Sözlüğü. İngilizce-Türkçe/Türkçe-İngilizce. Ankara: Usem Yay.
16. Karasar, N. (1994). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler. Ankara:3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.(6.Basım).
17. Uçan, A.(1997). Müzik Eğitimi, Temel Kavramlar İlkeler Yaklaşımlar. Ankara: Müz. Ans. Yay.
18. Egüz, S. (1980). Toplu Ses Eğitimi Temel KonularI. Ankara:Ayyıldız Mat.
19. Sevengil, R. A. (1969). Opera ile İlk Temaslarımız. İstanbul: Devlet Konservatuvarı Yay.M.E.Basımevi,2.Basım.
20. Smith, B.-R. T. Sataloff.(2000). Choral Pedagogy, San Diego: Singular Publishing Group.
21. Okyay, E. (2001). Ezginin Serüveni ve Koro Kültürü Hakkında. I. Ulusal Koro Eğitimi ve Yönetimi Sempozyumu. Ankara: Gazi Üniv. Gazi Eğitim Fak.
22. Sazak, N. (2001). Ses Eğitimi Tekniklerinin Artikülasyon Mekaniğine ve Türkçe Fonetige Uygunluğunun İncelenmesi.Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- 23.Yıldız, H. D. (1981). Kütahya'nın Tarihçesi, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan. İstanbul: Formül Mat.
24. T.C. Kütahya Valiliği İl Özel İdaresi; 2002: 131
25. Salün, M. (1997). Sazımız Sözümüz Türkülerimiz Öykülerimiz İle Kütahya. Kütahya: Ekspres Matbaası.
26. Karağaoğlu, D. (1981-1982). Kütahya'da Musıki, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya. İstanbul: Formül Mat.
27. Gedikli, N. (1999) Bilimselliğin Merceğinde Geleneksel Musiklerimiz ve Sorunları. İzmir: Eser Sahibinin Kendi Yayını
28. Dündar, L. (1996). Kütahya Türkülerinin Ezgi Bakımından İncelenmesi. İstanbul: İ.T.Ü.Türk Musikisi Kons.Temel Bil. Böl.(Bitirme Çal).

29. Özer, Y. (2002). Müzik Etnografisi, Alan Çalışmasında Yöntem ve Teknik. İzmir: Dokuz Eylül Yay.
30. Yıldız, N. (1994). Türk Müziği Dizileri. Türküye’de Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Yetmişinci Yılına Armağan(1924-1994),Gazi Eğitim Fak. Dergisi Özel Sayı.Ankara:Gazi Eğt. Fak. Dergisi.
31. Türkmen, E.F. (2005) Kütahya Türküleri’nin Bireysel Ses Eğitimi Derslerinde Eğitim Materyalleri Olarak Kullanılabilirliğinin İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

8) EKLER